

*Magdalena Kwiatkowska*¹

JAKOŚĆ KSZTAŁCENIA W ŚWIETLE PRZEMIAN W POLSKIM SZKOLNICTWIE WYŻSZYM

Przedmiotem artykułu są przemiany w polskim szkolnictwie wyższym i zmiany wprowadzane na kierunku kształcącym bibliotekarzy i pracowników informacji. Dokonywane przemiany są wynikiem włączenia się uczelni polskich w Proces Boloński, czyli program mający na celu utworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego². Proces Boloński został zapoczątkowany w 1999 r., kiedy to przedstawiciele dwudziestu dziewięciu państw europejskich podpisali Deklarację Bolońską. Od tej pory program był kilkakrotnie rewaluowany na konferencjach ministrów odpowiedzialnych za edukację i szkolnictwo wyższe (Praga, Berlin, Berno, Londyn, Lowanium). Na konferencjach wyznaczano kolejne perspektywy i zadania. W ciągu czterech lat (2010–2013) eksperci bolońscy, którzy zapoznawali, a w pewnym sensie oswajali środowisko z dokonującymi się przeobrażeniami, przeprowadzili w całym kraju pod patronatem Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji około stu trzydziestu spotkań i szkoleń seminaryjnych.

Naczelnym celem obszernego zespołu elementów, priorytetów, działań współtworzących Proces Boloński jest przygotowanie absolwentów szkół różnego stopnia i typu oraz uczelni wyższych do potrzeb rynku pracy, a zarazem kształtowanie aktywnej postawy obywatelskiej oraz rozwój intelektualny i osobowościowy uczniów i studentów. Adaptacja systemu kształcenia w Europie do zmieniającego się rynku pracy znalazła wyraz m. in. w zakładanym ułatwieniu podejmowania pracy zawodowej po ukończeniu trzech, a nie pięciu lat studiów. Efektem tych decyzji jest podział jednolitych studiów pięcioletnich na dwustopniowe, licencjackie (trzyletnie) i magisterskie (dwuletnie). W Polsce zmiany te przeprowadzono w drugiej połowie minionej dekady. Dla podniesienia kwalifikacji po ukończeniu licencjatu możliwy i pożądanym jest powrót na studia magisterskie. Implementowany w ostatnich latach system kształcenia

¹ Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej.

² E. Chmielecka, *Proces boloński i krajowe ramy kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego*, „Studia BAS. Biuro Analiz Sejmowych” 2013, nr 3 (35) [online] [data dostępu: 06.03.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://orka.sejm.gov.pl/>>.

umożliwia też zdobycie nowych kwalifikacji na poziomie magisterskim na innym kierunku studiów, w innej uczelni, w innym kraju.

Wprowadzenie w życie programów mobilności studentów (również w czasie studiów na obu poziomach) wymagało ujednoczenia w skali europejskiej kryteriów i metodologii oceny jakości kształcenia oraz uzyskanych kwalifikacji. Narzędziem adekwatnej oceny osób kształcących się jest punktowy system rozliczania osiągnięć studentów ECTS (Europejski System Transferu i Akumulacji Punktów). System funkcjonuje w Europie od 1989 r.; utworzony został na potrzeby istniejącego od 1987 r. programu międzynarodowej wymiany studentów ERASMUS.

W odniesieniu do absolwentów przyjęto system czytelnych i porównywalnych w skali europejskiej tytułów i stopni naukowych. W celu uwiarygodnienia uzyskanych kwalifikacji i zwiększenia uznawalności tytułów wprowadzono suplement do dyplomu, spisany w języku kraju ukończonej uczelni oraz w powszechnie używanym języku europejskim. Jest to dokument zawierający informacje niezbędne do określenia poziomu i charakteru odbytych studiów. Suplement ma umożliwić pełniejszą prezentację wiedzy i umiejętności absolwenta w kontaktach z potencjalnymi pracodawcami w kraju i za granicą. Dyplom uczelni wraz z suplementem stanowią podstawę do uznania wykształcenia oraz kwalifikacji zawodowych i akademickich w skali międzynarodowej. Dokumenty te mają też ułatwić swobodny przepływ osób, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Wzór suplementu wypracowany został przez grupę roboczą Rady Europy i UNESCO-CEPES (European Centre for Higher Education) – instytucji działającej w latach 1972–2011³ oraz, na gruncie krajowym, przez Biuro Uznawalności Wykształcenia i Wymiany Międzynarodowej⁴. Na polskich uczelniach wydawanie suplementu do dyplomu regulują rozporządzenia ministerialne⁵.

³ UNESCO-CEPES [online] [data dostępu: 01.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://en.wikipedia.org/wiki/UNESCO-CEPES>>.

⁴ Wzór suplementu jest zawarty w załączniku do *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 23 lipca 2004 r. w sprawie rodzajów dyplomów i tytułów zawodowych oraz wzorów dyplomów wydawanych przez uczelnie* (Dz. U. 2004 nr 182, poz. 1881).

⁵ *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 grudnia 2008 r. w sprawie rodzajów tytułów zawodowych nadawanych absolwentom studiów i wzorów dyplomów oraz świadectw wydawanych przez uczelnie*, Dz. U. 2009 nr 11, poz. 61; *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie tytułów zawodowych nadawanych absolwentom studiów, warunków wydawania oraz niezbędnych elementów dyplomów ukończenia studiów i świadectw ukończenia studiów poddyplomowych oraz wzoru suplementu do dyplomu*, Dz. U. 2011 nr 196, poz. 1167.

Zmiany dokonywane w ramach Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego mają prowadzić do uzyskania przejrzystej organizacji i porównywalności efektów kształcenia. Równocześnie jednak wynikiem zmian nie będzie ujednoczenie szkolnictwa wyższego w Europie. Zachowana ma być różnorodność uczelni i programów kształcenia. Ocena absolwenta nie będzie dokonywana na podstawie tego, czego się uczył, jaki program kształcenia „zaliczył”, lecz na podstawie uzyskanych kwalifikacji. Odwołując się do terminologii używanej przez ekspertów bolońskich, pojęcie „kwalifikacja” oznacza oficjalnie potwierdzone kompetencje. W naszym kraju właściwe narzędzia i odpowiadająca im nomenklatura wprowadzane są w formie rozporządzeń Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego do znowelizowanej w marcu 2011 r. ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym*⁶. Prowadzone są prace nad przygotowaniem kolejnych rozwiązań. Placówką wiodącą w tym zakresie jest Instytut Badań Edukacyjnych⁷.

Narzędziem podstawowym i niejako organizującym nowy porządek kształcenia w uczelniach są Krajowe Ramy Kwalifikacji (KRK) obowiązujące od listopada 2011 r. Jest to opis kwalifikacji zdobywanych w uczelniach polskich, przygotowany odrębnie dla ośmiu obszarów nauki, w tym dla nauk humanistycznych, do których należy bibliologia i informatologia⁸. W dokumencie kwalifikacje opisane są w formie efektów kształcenia na dwóch poziomach studiowania w szkołach wyższych (licencjackim i magisterskim). Na każdym poziomie efekty kształcenia odnoszą się do trzech kategorii – wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. Na każdym poziomie obowiązują osobne efekty kształcenia dla profilu akademickiego i praktycznego.

Krajowe Ramy Kwalifikacji pozwalają uczelniom (ściślej – instytutom, katedrom) na samodzielne kształtowanie programu studiów każdego kierunku i treści programowych poszczególnych przedmiotów; pod pewnymi warunkami i po zatwierdzeniu przez właściwą Radę Wydziału można nawet zmienić cały program kształcenia na kierunku, likwidując przedmioty lub wprowadzając nowe. Równocześnie jednak efekty kształcenia (w trzech kategoriach: wiedzy,

⁶ *Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw*, Dz. U. 2011 nr 84, poz. 455.

⁷ Jedno z przygotowywanych obecnie narzędzi to system walidacji jako części zintegrowanego krajowego systemu kwalifikacji. Za punkt wyjścia do systemu posłuży opracowanie *Od kompetencji do kwalifikacji – diagnoza rozwiązań i praktyk w zakresie efektów uczenia się* [online] [data dostępu: 01.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.kwalifikacje.edu.pl/pl/publikacje/553>>.

⁸ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Krajowe Ramy Kwalifikacji dla Polskiego Szkolnictwa Wyższego [online] [data dostępu: 01.09.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nauka.gov.pl/krajowe-ramy-kwalifikacji-dla-szkolnictwa-wyzszego>>.

umiejętności, kompetencji społecznych) – zatwierdzone dla kierunku przez właściwe gremia uczelniane – pozostają stałą wartością definiującą ten kierunek studiów na danej uczelni. Krajowe Ramy Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego stanowią zatem standard, do którego uczelnia odwołuje się, zatwierdzając taką czy inną kwalifikację jako „kwalifikację zdefiniowaną”, czyli określoną przez żelazny dla niej zestaw efektów kształcenia. Po walidacji, tj. wieloetapowym procesie sprawdzania, czy student osiągnął wszystkie efekty kształcenia przypisane „kwalifikacji zdefiniowanej”, uczelnia (lub inna upoważniona do tego instytucja) nadaje mu odpowiednią kwalifikację, po czym następuje certyfikacja potwierdzona przez formalny dokument.

Obecnie powstaje jeszcze inne narzędzie, mianowicie zintegrowany rejestr kwalifikacji. Jego celem jest zarejestrowanie zestawu efektów kształcenia się, którego osiągnięcie zostało formalnie potwierdzone przez instytucję uprawnioną do nadawania określonej kwalifikacji (kwalifikacji zarejestrowanej).

Efekty kształcenia zgodne z określonymi standardami można osiągnąć na drodze edukacji formalnej, czyli uczenia się poprzez udział w programach kształcenia i szkoleniach prowadzących do uzyskania kwalifikacji zarejestrowanej. Efekty takie można też osiągnąć na drodze edukacji pozaformalnej, czyli uczenia się w ramach podmiotu zorganizowanego instytucjonalnie, jednak poza programami kształcenia i szkoleniami prowadzącymi do uzyskania kwalifikacji zarejestrowanej. Kwalifikacja widziana jest zatem jako wynik procesu weryfikacji odnoszącej się do określonego standardu i jako wynik walidacji efektów kształcenia, a niekoniecznie jako wynik procesu nauczania.

Pozostając w kręgu edukacji formalnej, czyli organizowanej w ramach uczelni akademickiej, i odnosząc się do głównych założeń przebudowy studiów wyższych, warto zauważyć, że wytyczne i priorytety kolejnych etapów Procesu Bolońskiego nie tylko promują mobilność studentów i wykładowców i nie tylko kwantyfikują tok studiów (tworząc ku temu odpowiednie instytucje i narzędzia). Wdrażanie postanowień bolońskich zmienia całą perspektywę procesu kształcenia. Priorytety nowej formuły szkolnictwa wyższego, kładąc nacisk na ścisłe wiązanie dydaktyki z pracą badawczą (co nie jest przedmiotem niniejszego tekstu), nakazują postępować według wytycznych w dużym stopniu wazących na organizacji studiów.

Po pierwsze, podstawą dla tworzenia programu studiów (lub nowego kierunku studiów) nie są treści programowe, czyli to, czego dydaktycy uczą czy mają uczyć w przyszłości. Podstawę taką stanowią efekty kształcenia w zakresie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych niezbędne do uzyskania przez absolwenta kwalifikacji zdefiniowanej. Istnieje oczywiście problem jakości kwalifikacji nadanej absolwentowi. Problem ten wiąże się z jakością nauczania, a także z jakością procesu walidacji i weryfikacji efektów kształcenia. Ekspertci bolońscy zauważają, że dziś obecne są dwie perspektywy

patrzenia na taki czy inny przedmiot w programie nauczania. Tok myślenia wykładowcy prezentuje się z grubsza w porządku:

1. cele kształcenia,
2. zakładane efekty kształcenia,
3. metody kształcenia,
4. metody weryfikacji.

Perspektywa studenta jest odmienna. Student najpierw zadaje pytanie o metody weryfikacji. Poznawszy je, dostosowuje do nich metody uczenia się. Ostatnim zagadnieniem interesującym studenta są efekty kształcenia. Słowem, głównym motorem uczenia się jest weryfikacja efektów uczenia się, tj. przygotowanie się do „egzaminu”.

Uwzględniając omówione przepisy, zalecenia i spostrzeżenia, w roku akademickim 2011/2012 przygotowano w Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego pakiet dokumentów stanowiących podstawę organizacji studiów pierwszego stopnia (licencjackich) na kierunku *Informacja naukowa i bibliotekoznawstwo*, wraz z realizowaną na tym poziomie specjalizacją pedagogiczną. Pakiet, zgodny z rozporządzeniem ministerialnym⁹, obejmuje opis efektów kształcenia dla profilu ogólnoakademickiego (z elementami profilu praktycznego) w obszarze nauk humanistycznych (z wybranymi efektami obszaru nauk społecznych) oraz macierz kompetencji, tj. zestawienie przedmiotów, w ramach których dąży się do uzyskania zakładanych efektów kształcenia w zakresie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych. W roku akademickim 2014/2015 przygotowywane są podobne dokumenty dla studiów drugiego stopnia (magisterskich).

Jeżeli jednym z najważniejszych priorytetów nowej formuły szkolnictwa wyższego jest dążenie do tego, by student „zdał egzamin w miejscu pracy” i aby „zdał egzamin życiowy”, należy wzmocnić tendencję kształcenia zorientowanego na studenta. W pojęciu kształcenia zorientowanego na studenta mieści się m. in. takie przygotowanie do „egzaminowania w czasie studiów”, aby studenta zmotywować do rozwijania kompetencji, które podlegają egzaminowaniu w miejscu pracy i w życiu.

Z powyższą konkluzją wiąże się drugi aspekt wdrażania nowej formuły szkolnictwa wyższego w zakresie bibliologii i informatologii, mianowicie włączenie pracodawców i dyrektorów instytucji książki i informacji w proces kształcenia studentów. Chodzi tu przede wszystkim o dwa zagadnienia. Pierwsze jest stosunkowo łatwym do zrealizowania postulatem o sformułowanie wykazu kompetencji niezbędnych i poszukiwanych w takich instytucjach,

⁹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego, Dz. U. nr 253, poz. 1520 (zał. nr 1: *Opis efektów kształcenia dla profilu ogólnoakademickiego oraz dla profilu praktycznego w obszarach kształcenia w zakresie nauk humanistycznych*).

oczywiście nie pomijając znanego faktu, że praktyka czyni mistrza. Drugie zagadnienie odnosi się do organizowania i przebiegu praktyk studenckich, tj. form realizowania programu praktyk, opinii na temat kompetencji studenta w zakresie wiedzy, umiejętności i postaw społecznych. Opinie i uwagi mogłyby mieć znaczenie nie tylko w procesie weryfikacji osiągnięć studenta, ale też służyłyby ocenie doboru metod kształcenia i metod weryfikowania kompetencji uzyskanych przez studenta.

Podsumowując warto podkreślić, że proces tworzenia nowych kierunków i przeprogramowywania kierunków istniejących powinien być prowadzony w ścisłej odpowiedniości do potrzeb rynku pracy. Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Łódzkiego nie zaniedbuje współpracy z instytucjami książki i informacji. Od czasu, gdy powstała prawna możliwość kształtowania programu studiów, z tych właśnie placówek w niemałym stopniu czerpie się inspiracje do takiego „przemeblowania” programu, aby absolwenci uzyskali kompetencje pożądane przez pracodawców. Temu celowi służy zarówno organizowanie zajęć w placówkach łódzkich i podłódzkich, jak i włączenie się pracowników bibliotek naukowych i publicznych w proces kształcenia, nie tylko w roli opiekunów studentów–praktykantów, ale też prowadzących zajęcia specjalistyczne w ramach wybranych przedmiotów.

Dyskusja w gronie dydaktyków, praktyków i pracodawców powinna przyczynić się do lepszego poznania potrzeb zainteresowanych stron i rozwoju współpracy. W konsekwencji, nie rezygnując z ogólnoakademickiego profilu studiów w zakresie bibliologii i informatologii, będzie można położyć większy nacisk na wzmocnienie deklarowanych elementów profilu praktycznego, co nie powinno martwić ani studentów/absolwentów, ani pracodawców.

Magdalena Kwiatkowska

THE QUALITY OF EDUCATION IN THE LIGHT OF CHANGES IN THE POLISH HIGHER EDUCATION

The article is about the transformation of the Polish higher education and the changes made in the direction of educating librarians and information professionals. Changes taking place are the result of the inclusion of the Polish universities in the Bologna process, which is a program designed to create a European Higher Education Area.